

Н. Г. Габлей
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету Національного університету
"Одеська юридична академія"

УДК 343.13

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПІДСУДНОГО ЯК СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлюються питання визначення місця і ролі особи підсудного в кримінально-процесуальній діяльності. У чинному КПК України, на жаль, немає чіткого розуміння поняття "підсудний", а також неоднозначно висвітлено його процесуальний статус, тому необхідно внести зміни в кримінально-процесуальне законодавство щодо проблемних аспектів регулювання прав та обов'язків підсудного.

Ключові слова: підсудний, суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності, судовий розгляд.

Процесуальне становище підсудного — проблема, до вивчення якої зверталось багато авторів. Це цілком зрозуміло, оскільки дане питання вбирає у себе безліч різних аспектів кримінально-процесуальної теорії і практики. Вся кримінально-процесуальна діяльність, усі дії суб'єктів пов'язані з особою, якій пред'явлено обвинувачення в скоєнні злочину. Це обумовлює різносторонній, багатоплановий характер досліджень різних проблем, які прямо чи не прямо стосуються підсудного, а також їх невичерпність.

Актуальність дослідження проблеми процесуального становища підсудного і ефективності його участі в кримінальному судочинстві обумовлюється також наявністю судових помилок, які ще не так рідко трапляються під час здійснення правосуддя.

Теоретичним проблемам правового і процесуального статусу особи взагалі і тієї, яка притягається до кримінальної відповідальності, присвячені праці В. Д. Адаменка, Н. В. Вітрука, Є. Г. Мартинчика, Л. Д. Кокорева, В. Т. Нора, В. М. Тертишника, О. М. Дроздова, Н. О. Бородовської тощо.

Метою статті є визначення моменту набуття особою статусу підсудного та визначення кола прав і обов'язків, яким він наділений в кримінальному процесі.

Одним із основних суб'єктів судового розгляду, який займає в ньому центральне місце, оскільки у зв'язку з його діями здійснюється кримінальне судочинство, процесуальна діяльність інших суб'єктів правосуддя з кримінальних справ, — є підсудний [1, с. 51]. У ст. 43 КПК України зазначено, що після призначення справи до судового розгляду обвинувачений називається підсудним.

На нашу думку, правильним було б визначити, що обвинувачений набуває статусу підсудного з моменту винесення постанови про призначення справи до судового розгляду.

Слід зауважити, що в проекті КПК України права підсудного не знаходять свого відображення, а натомість автори закріплюють посилання, що підсудний користується правами обвинуваченого і в ст. 48 вказують, що обвинувачений має право на останнє слово [2].

Вважаємо, що недоцільно об'єднувати права двох суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності (обвинуваченого та підсудного), тому що вони трансформуються для кожного суб'єкта окремо, а право останнього слова є виключним правом підсудного і зовсім не торкається такої процесуальної фігури як обвинувачений.

Отже, з моменту винесення постанови про призначення справи до судового розгляду обвинувачений набуває процесуального статусу підсудного в кримінальному судочинстві. Захист та охорона прав і законних інтересів особи забезпечується перш за все в процесі судового розгляду, але важливу роль у цьому відіграють і попередні стадії кримінального процесу. Суттєвою гарантією в тому, що без достатніх підстав людина не стане підсудною, є стадія попереднього розгляду справи суддею. В цій стадії суддя одноособово чи суд у розпорядчому засіданні перевіряють подані органами попереднього слідства матеріали кримінальної справи з точки зору наявності достатніх підстав для її всебічного, повного і об'єктивного розгляду в судовому засіданні та вирішують питання, пов'язані з підготовкою справи до судового розгляду, не вирішуючи наперед питання про доведеність обвинувачення і винність обвинувачених, оскільки згідно зі ст. 15 КПК України ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, а також підданий кримінальному покаранню інакше як за вироком суду.

Правове процесуальне становище підсудного в кримінальному судочинстві визначається тією сукупністю конкретних процесуальних прав й обов'язків, якими його наділив закон, але воно більшою мірою залежить і від вирішення деяких загальних процесуальних проблем. До їх числа слід віднести межі обвинувачення підсудного в суді, межі судового розгляду.

Підсудний як суб'єкт правосуддя має цілий комплекс процесуальних прав і обов'язків. Зокрема, підсудному належать такі права: право знати, в чому його обвинувачують і на основі яких матеріалів; право брати участь в судовому розгляді; право підсудного на гласний суд; право виступати в суді рідною мовою; право заявляти відвід судді та іншим суб'єктам судового розгляду; право на колегіальний розгляд справи у випадках, передбачених законом; право заявляти клопотання і висловлювати свою думку про клопотання інших суб'єктів судового розгляду; право подавати докази, просити суд про приєднання до справи документів, про виклик свідків, про призначення експертизи і витребування інших доказів; просити суд про оголошення доказів, що є у справі; брати участь в огляді речових доказів, місця вчинення злочину і документів; право підсудного давати показання по суті справи в кожний момент судового слідства або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; задавати питання іншим підсудним, свідкам, експертів, спеціалістів, потерпілому, цивільному позивачеві і цивільному відповідачеві; мати захисника або взяти захист своїх інтересів на себе; брати участь у судових дебатах; звертатись до суду з останнім словом; право підсудного знайомитись із протоколом судового засідання; право підсудного на оскарження дій і рішень суду.

Розглянемо детальніше тільки проблемні аспекти реалізації деяких прав підсудного у кримінальному судочинстві.

Закон надає підсудному можливість знати, в чому він обвинувачується і на основі яких матеріалів. Це право забезпечується цілим комплексом процесуальних гарантій. До них необхідно віднести, перш за все, вручення підсудному копії обвинувального висновку. Копія обвинувального висновку вручається підсудному після попереднього розгляду справи суддею. Своєчасне вручення підсудному цього документу повинно забезпечити йому можливість розібратись в змісті обвинувачення і підготуватись до захисту своїх інтересів у суді.

В підготовчій частині судового засідання головуючий повинен уточнити дату вручення підсудному копії обвинувального висновку. У разі невручення підсудному зазначених документів або вручення їх в строк менший як три дні до розгляду справи в судовому засіданні розгляд справи належить відкласти на три дні з обов'язковим врученням підсудному цих документів для ознайомлення. При несвоєчасному врученні підсудному зазначених документів справа може бути розглянута в судовому засіданні лише тоді, коли про це просить підсудний.

Постає питання про необхідність вручення копії обвинувального висновку знову під час повторного розгляду в суді справи, якщо вирок скасовано вищестоящим судом [3, с. 78]. Часто первинний розгляд справи в суді першої інстанції та повторний розгляд справи в суді розділяє значний проміжок часу і в підсудного не зберігається копії

обвинувального висновку. Якщо йому знову не вручити цей документ, то це ускладнить його участь в судовому засіданні, унеможливить реалізацію права на захист. Тому в законі слід особливу увагу звернути на необхідність в такому випадку вручати підсудним копії обвинувального висновку, якщо вони цього просять.

Право підсудного знати, в чому він обвинувачується і на основі яких матеріалів, гарантується і можливістю ознайомлюватись з усіма матеріалами кримінальної справи. Після призначення справи до судового розгляду суддя повинен забезпечити підсудному, його захисникові, коли вони про це заявлять клопотання, можливість ознайомитися з матеріалами справи. Зазначені особи мають право робити з матеріалів необхідні виписки. Та, на жаль, підсудний на практиці дуже рідко знайомиться з матеріалами справи після призначення справи до суду. В більшості випадків це пояснюється тим, що він просто не знає про таку можливість, оскільки підсудному ніхто не роз'яснює дане право — ні слідчий, ні суд. Тому доцільно було б в стадії попереднього розгляду справи суддею роз'яснювати підсудному процесуальні права, які належать йому з моменту передачі справи до суду.

Однією із найбільш ефективних гарантій захисту прав і законних інтересів підсудного є його безпосередня участь в судовому розгляді кримінальної справи. Дане право підсудного породжує обов'язок суду вчасно сповістити його про місце і час розгляду кримінальної справи. Згідно із ст. 262 КПК України та п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду № 11 від 27 грудня 1989 року "Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ" кримінальна справа обов'язково має розглядатися з участю підсудного, за винятком випадків, зазначених у КПК України [4]. Справа про злочин, за який не може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, може бути розглянута без підсудного лише за наявності його прохання. Проте суд має право і в такому разі визнати його явку обов'язковою.

Ст. 129 Конституції України закріплює, що однією з основних засад судочинства є гласність судового процесу [5]. Дане положення набуває конкретизації в ст. 20 КПК України, де зазначається, що розгляд справ у всіх судах відкритий. Воно означає, що кожний громадянин, який досяг 16 років, має право бути присутнім у залі судового засідання і що хід судового розгляду та його результати можуть висвітлюватись в засобах масової інформації або іншим способом доводитися до населення. Це так звана зовнішня гласність. Та коли справа слухається навіть у закритому судовому засіданні, даний принцип не виключається, оскільки діє так звана внутрішня гласність у вигляді присутності в судовому засіданні прокурора, потерпілого, підсудного, захисника та інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності [6, с. 58]. Крім того, вироки судів у всіх випадках проголошуються публічно.

Однак реальне втілення принципу відкритості в українських судах залишає бажати кращого. Відсутність достатньої кількості залів судових засідань змушує суддів розглядати справи у робочому кабінеті, де часто не можуть зручно поміститися навіть суб'єкти процесу, не кажучи вже й про публіку. Багатьох суддів така ситуація влаштує, адже вона дає можливість здійснювати судочинство поза контролем з боку громадськості.

Право виступати в суді рідною мовою, означає, що підсудний, який не володіє мовою, якою провадиться судочинство, має можливість робити заяви, давати показання, заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи, виступати у суді рідною мовою і користуватися послугами перекладача. Отже, умовою для реалізації даного права є те, що особа не володіє мовою, якою ведеться судочинство. На практиці можливий випадок, коли підсудний забув свою рідну мову і не володіє тією, на якій провадиться судочинство. Такому підсудному буде надана можливість говорити мовою, якою він володіє, але така можливість законом не передбачена, ч. 3 ст. 19 КПК України передбачає тільки можливість вручення слідчих і судових документів в перекладі на рідну мову обвинуваченого або іншу мову, якою він володіє. Що стосується даної норми, то законодавцю доцільно було б зазначити таке право не тільки для обвинуваченого, а й для підсудного, адже мова йде і про судові документи тож відповідно особа набуває уже статусу підсудного. Також доцільно внести зміни в ч. 2 ст. 19 КПК України, зазначивши

в ній, що особи, які беруть участь у справі та не володіють мовою, якою провадиться судочинство, можуть виступати в суді рідною чи іншою мовою, котрою вони володіють. Також на практиці виникають проблеми щодо встановлення того, чи володіє підсудний мовою, на якій провадиться судочинство. Бувають випадки, коли підсудний розуміє мову, котрою ведеться судочинство, але не володіє нею досконало. У такій ситуації прохання підсудного про надання йому перекладача повинно бути реалізовано. Так, Верховний Суд України ухвалою від 27 лютого 2003 року у зв'язку з порушенням вимог ст. 19 КПК України скасував вирок Печерського районного суду м. Києва, з направленням справи на новий розгляд щодо А., палестинці за національністю, громадянина Лівану, засудженого за ч. 2 ст. 309 КК України. Судочинство у справі провадилося російською мовою, якою не володіє засуджений, без участі перекладача [7, с. 30].

До основних прав людини, що гарантуються Конституцією України та загальновизнаними міжнародними документами — Загальною декларацією прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародним пактом про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р., Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. — належить і право підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист. На відміну від інших воно має кримінально-процесуальний характер і реалізується винятково у сфері кримінального судочинства.

Виходячи з конституційного положення та положення Декларації про державний суверенітет України [8] щодо пріоритету прав і свобод людини та гарантованості їх захисту з боку держави, можна стверджувати, що процесуальні права підсудного, як й інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, є важливою складовою публічного інтересу, що захищається державою. Останнім часом у науковій літературі все більшого визнання отримує концепція розгляду кримінального судочинства як одного із засобів обмеження державою своєї влади (І. Петрухін, Є. Мізуліна, В. Лазарева та ін.). Як слушно зазначає В. Лазарева, кримінальний процес як вид державної діяльності є засобом реалізації державної функції захисту прав і свобод людини і громадянина [9, с. 44]. Така нормативна модель кримінального судочинства передбачає створення дієвих правових механізмів, здатних убезпечити особу від незаконних репресій, безпідставного втручання в її особисте життя, застосування щодо неї заходів кримінально-процесуального примусу. Однією із складових такої моделі є право підсудного на захист та механізми його реалізації в кримінальному процесі.

Чинний КПК України містить низку положень щодо прав підсудного та гарантій їх забезпечення на різних етапах провадження по кримінальній справі. Отримавши кримінальну справу від прокурора для розгляду по суті, суддя відповідно до ст. 237 КПК України має з'ясувати, чи не були допущені при порушенні кримінальної справи, провадженні дізнання або досудового слідства такі порушення вимог КПК України, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду. Одним із таких порушень відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 370 КПК України визнається порушення права обвинуваченого на захист, що апіорі вважається законодавцем підставою для скасування вироку. Отже, дотримання вимог закону щодо забезпечення цього права має виняткове значення для винесення законного, обґрунтованого та справедливого вироку. Це обумовлює актуальність розгляду низки питань застосування чинного кримінально-процесуального законодавства України, що гарантує право обвинуваченого, підсудного на захист.

Будучи одним з найважливіших компонентів принципу забезпечення права на захист від обвинувачення, право підсудного на допомогу захисника не зводиться тільки до права за своїм власним вибором його запрошувати або вимагати від органів, у провадженні яких перебуває кримінальна справа, його призначити. Особливого значення тут набуває забезпечення підсудному та його захиснику достатніх можливостей для обстоювання у процесі інтересів захисту. Це також впливає й з принципу змагальності, відповідно до якого суд, дотримуючись об'єктивності та неупередженості, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків та здійснення наданих їм прав (ч. 6 ст. 16¹ КПК України).

Однією з таких можливостей є конфіденційні побачення захисника з підзахисним без обмеження їх кількості та тривалості (п. 1 ч. 2 ст. 48 КПК України). Проте чинне законодавство не конкретизує процесуальні умови допуску захисника на побачення зі своїм підзахисним, у зв'язку з чим загальноприйнятою є практика надання слідчим та суддею дозволу захиснику на побачення з обвинуваченим, підсудним, щодо якого застосований запобіжний захід у вигляді взяття під варту. На наш погляд, це не відповідає вимогам закону, оскільки ставить реалізацію підсудним права на допомогу захисника та виконання захисником своїх процесуальних обов'язків в залежність від посадової особи або органу, в провадженні яких перебуває кримінальна справа. У зв'язку з цим заслуговує на увагу правова позиція з цього питання Конституційного Суду Російської Федерації: визначаючи момент, з якого адвокат, який має ордер юридичної консультації, має право вступити в кримінальну справу, положення КПК РФ не припускають будь-якого особливого — дозвільного порядку такого вступу і, отже, не повинні бути підставою для особи або органу, у провадженні яких перебуває кримінальна справа, приймати правозастосовні акти, що дозволяють захиснику брати участь у справі. Реалізація закріпленого в Конституції РФ права підозрюваного і обвинуваченого користуватися допомогою захисника, в тому числі мати з ним побачення, не може бути обумовлена відповідним дозволом зазначених осіб [10, с. 604]. Ч. 5 ст. 44 КПК України передбачає, що про допуск захисника до участі в справі особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя виносять постанову, а суд — ухвалу. Пред'явлення захисником копії такої постанови (ухвали) органам, які здійснюють тримання обвинувачених та підсудних під вартою, було б достатньою підставою для надання йому побачення із підзахисним (до речі, слід зазначити, що проект КПК України (ст. 54) передбачає вручення захиснику копії цієї постанови). Запропонований порядок сприятиме забезпеченню права підсудного на захист та запобіганню його безпідставного обмеження.

Крім прав підсудному належить й ряд обов'язків, які визначені в КПК України, а саме: з'являтися за викликом суду; не залишати місця свого постійного проживання або тимчасового знаходження без дозволу суду; не порушувати порядок в залі судового засідання і підкорятись вимогам головуєчого.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що чинне кримінально-процесуальне законодавство потребує удосконалення шляхом внесення змін щодо кримінально-процесуального статусу особи підсудного, а саме: недоцільно об'єднувати права двох суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності (обвинуваченого та підсудного), тому що вони трансформуються для кожного суб'єкта окремо, а право останнього слова є виключним правом підсудного і зовсім не торкається такої процесуальної фігури як обвинувачений; в законі слід особливу увагу звернути на необхідність вручення підсудним копії обвинувального висновку на стадії судового розгляду кримінальної справи, якщо вона розглядається в декілька епізодів значно відділених в часі; доцільно було б в стадії попереднього розгляду справи суддею роз'яснювати підсудному процесуальні права, які належать йому з моменту передачі справи до суду; внести зміни в ч. 2 ст. 19 КПК України, зазначивши в ній, що особи, які беруть участь у справі та не володіють мовою, якою провадиться судочинство, можуть виступати в суді рідною чи іншою мовою, яку вони володіють; конкретизувати процесуальні умови допуску захисника на побачення зі своїм підзахисним.

Список використаних джерел

1. *Присяжнюк, Т.* Підсудний в кримінальному процесі [Текст] / Т. Присяжнюк // Право України. — 1998. — № 1. — С. 51-53.
2. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, зареєстр. 18.11.2005 р. за № 3456-д [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26190.
3. *Кокорев, Л. Д.* Подсудимый в советском уголовном процессе [Текст] / Л. Д. Кокорев. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1973. — 271 с.
4. Про додержання судами України процесуального законодавства, яке регламентує судовий розгляд кримінальних справ : постанова Пленуму Верховного Суду від 27.12.1989 р. № 11 [Текст] // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. —

- Х. : Одісей, 2001. — 464 с.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР, із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011 // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141; 2011. — № 10. — Ст. 68.
6. *Удалова, Л. Д.* Кримінальний процес України. Загальна частина [Текст] : [підручн.] / Л. Д. Удалова. — К. : Кондор, 2005. — 152 с.
7. Судова практика з перегляду кримінальних справ у касаційному порядку [Текст] // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 4 (56). — С. 29-36.
8. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. [Текст] // ВВР. — 1991. — № 38. — Ст. 502.
9. *Лазарева, В. А.* Теория и практика судебной защиты в уголовном процессе [Текст] / В. А. Лазарева. — Самара : Самарский ун-тет, 2000. — 278 с.
10. Комментарий к постановлениям Конституционного Суда Российской Федерации: Государственная власть. Федерализм. Местное самоуправление. Защита прав и свобод граждан [Текст] / отв. ред. Б. С. Эбзеев. — М. : Юристъ, 2002. — С. 604-605.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права, процесу та криміналістики
Івано-Франківського факультету Національного університету "Одеська юридична академія"
(протокол № 8 від 28 квітня 2011 року)*

Надійшла до редакції 30.04.2011

Габлей Н. Г. Уголовно-процессуальный статус подсудимого как субъекта уголовно-процессуальной деятельности.

Определены вопросы места и роли личности подсудимого в уголовно-процессуальной деятельности. В УПК Украины, к сожалению, нет четкого понимания понятия "подсудимый", а также неоднозначно определен его процессуальный статус, поэтому необходимо внести изменения в уголовно-процессуальное законодательство относительно проблемных аспектов регулирования прав та обязательств подсудимого.

Ключевые слова: подсудимый, субъект уголовно-процессуальной деятельности, судебный разбирательство.

Hablei, N. H. Criminal-Procedure Status of Defendant as a Subject of Criminal-Procedure Activity

In this article the questions of location and role of person light up defendant in criminal-procedure activity. In operating CPC of Ukraine, unfortunately, there is not the clear understanding of concept "defendant", and also he is ambiguously reflected judicial status, it is that is why necessary to make alteration in a criminal-procedure legislation in relation to the problem aspects of adjusting of rights and duties defendant.

Key words: defendant, the subjects of criminal-procedure activity, judicial trial.

